

el-Melik el-Eşref Seyfeddîn Barsbay (1422-1438)

el-Eşref Barsbay, 16 yıldan fazla saltanat sürdü. Barsbay'ın takip ettiği hatalı iktisadi politika sebebiyle halkın durumu çok kötüleşti. Fakat onun zamanında Mısır iç siyaset bakımından istikrarlı bir devir yaşamıştır.

Kıbrıs'ın Fethi

Doğu Akdeniz'deki Kıbrıs Adası İslâm ülkeleri için daimi bir tehdit oluşturuyordu. Memlûk Devleti kurulduğundan beri zaman zaman buradan Suriye ve Mısır sahillerine akınlar düzenleniyor, burada üslenen korsanlar Akdeniz'deki İslâm ticaret gemilerine de göz açtırmıyorlardı. Memlûkler bu adayı fethederek arz ettiği tehditten kurtulmak istemişler ancak bunu başaramamışlardı. Meselâ ez-Zâhir Baybars'ın 1270 yılında başarısızlıkla neticelenen bir Kıbrıs seferinden bahsetmiştik.

1423 yılında içinde pek çok ticaret malı ile yüzden fazla insanın bulunduğu iki Müslüman gemisinin Dimyat limanında Franklar tarafından ele geçirilmesi ve Kıbrıs Kralı John'un da Barsbay'ın Osmanlı Sultanı II. Murad'a gönderdiği hediyeleri taşıyan bir gemiyi ele geçirmesi bardağı taşıran son damla oldu.

Birer yıl ara (1424, 1425, 1426) ile yapılan üç sefer neticesinde Kıbrıs fethedildi. Esir edilen Kıbrıs Kralı John, topal bir katıra bindirilip esirlerin önünde Kâhire sokaklarından geçirilerek Barsbay'ın huzuruna çıkarıldı. Barsbay yarısı peşin ödenmek şartıyla iki yüz bin dinar karşılığında onu serbest bıraktı. Böylece Kıbrıs, Memlûk Devleti'ne tâbi bir ada hâline getirildi ve John da orada Memlûk sultanının nâibi oldu.

Barsbay'ın saltanatı esnasında halk, ağır vergiler altında ezildi. Bu sebeple öldüğü zaman (7 Haziran 1438) kimse üzülmemişti.

el-Melik ez-Zâhir Seyfeddîn Çakmak (1438-1453)

Baybars oğlu Yûsuf'un kendisinden sonra sultan olması için ümerâdan biat almıştı. Ancak el-Melik el-Azîz Cemâleddîn Yûsuf b. Barsbay, tahtını vasisi Çakmak'tan koruyamadı. Çünkü Yûsuf henüz on dört yaşında bir çocuktü. Bu yüzden, âdet olduğu üzere, Çakmak'ın birkaç ay sonra onu azlettiğini ve ez-Zâhir lakabıyla sultan olduğunu görüyoruz (9 Eylül 1438).

Rodos Seferi

el-Eşref Baybars Kıbrıs'ın fethi ile meşhur olduğu gibi ez-Zâhir Çakmak da Rodos Seferleri ile meşhur olmuştur. Rodos Adası da Haçlılar için mühim bir üs idi. Bilhassa Hospitaliers şövalyelerinin burayı 1308 yılında istila etmelerinden sonra, adanın ehemmiyeti daha da artmıştı.

Memlûklerin Kıbrıs'ı fethetmelerinden sonra Mısır sahillerine yönelik korsan hücumları kesilmemiş, Küçük Ermenistan ve Kıbrıs'ın düşmesinden sonra korsanlar Rodos Adası'nı kendileri için merkez edinmişlerdi.

ez-Zâhir Çakmak 1440, 1443 ve 1444 yıllarında olmak üzere Rodos'a karşı üç sefer tertipledi. Gerek Rodos şövalyelerinin adalarını canla başla savunmaları ve gerekse Avrupa'dan yardım almaları sebebiyle ada fethedilememişse de Hospitaliers şövalyelerinin Müslüman tüccarlarına ve gemilerine hücum etmemeyi taahhüt etmelerinden sonra barış imzalanmıştır.

ez-Zâhir Çakmak zamanında içeride genellikle sükûn ve asayiş hüküm sürmüştür. Emîr Korkmaz ile Aynal el-Cekemî'nin çıkardıkları iki isyan ile 1442 yılında el-Cîze bölgesindeki siyahî kölelerin çıkardığı isyan bunun istisnasıdır. İsyanları bastırılan siyahî kölelerin büyük bir kısmı gemilerle Osmanlı ülkesine gönderilerek orada satılmıştı.

ez-Zâhir Çakmak, 1453 yılında seksen yaşındayken öldü (1 Şubat 1453). Hastalığı sırasında oğlu Osman sultan ilân edilmişti. Fakat kendisine el-Mansûr lakabı verilen Osman, tahtta bir buçuk aydan fazla kalamadı. Kendilerine züyük akça dağıtılan askerler, onu tahttan indirdiler (18 Mart 1453).¹⁵⁷

Çakmak'ın oğlu Osman'ın tahttan indirilmesinden sonra ümerâdan Aynal, el-Eşref lakabıyla sultan ilân edildi. Aynal devrinin en bariz vasfı, memlûk grupları arasındaki çatışma ve isyanlardır. Sultan el-Eşref Aynal'ın sekiz yıl süren saltanatı esnasında (1453-1461) onların yedi kere isyan ettiklerini söylemek yeter. Ülke dâhilinde sükûn ve istikrarın sarsılmasına, halkın ağır vergiler altında ezilip iktisadi durumunun bozulmasına, devletin zayıflayıp nihai olarak inkırazına sebep olan bu isyanların sebebi memlûk sisteminin bozulmasıdır. Başlangıçta memlûkler deha akil baliğ olmamış küçük yaşta çocukların satın alınarak iyi bir "talim ve terbiye" ile yetiştirilmeleri sureti ile sağlanıyordu. Fakat XV. yüzyıl başlarından itibaren kendilerine *culbân* da denilen ve nispeten daha yaşlı, eğitilmesi zor memlûk grupları efendilerine ve devlete öncekiler gibi sadık olmayıp kendilerini borçlu hissetmiyorlar ve şahsi menfaatlerini ön planda tutarak disiplinsiz davranıyorlardı. İşte başlangıçta isyan şeklinde tezahür eden bu davranışlar devleti zaafa sürüklemiş ve bununla paralel olarak sistem de bozulmuştu. Sistemin esasını teşkil eden ıkta nizamındaki bozulmalar hem askerinin hem de devletin zaafına sebep olmuştur.

Bu sebeple el-Eşref Aynal'ın ölümünden sonra (25 Şubat 1461) sultan olan oğlu Ahmed de tahtta sadece dört ay kalabilmiştir. Ondan sonra hükümdar olan ez-Zâhir Hoşkadem'in devri (28 Haziran 1461-9 Ekim 1467), nispeten sükûnet içinde geçmiştir. Hoşkadem'in devrinde Dımaşk Nâibi Cânim'in tahtı ele geçirme teşebbüsünden başka bu huzuru bozan bir hareket olmamıştır.

ez-Zâhir Hoşkadem'den sonra tahta Yelbay geçmiş (9 Ekim, 1467); aynı yıl ez-Zâhir Temürboğa'nın tahta geçişi bunu takip etmiştir (4 Aralık 1467). Ancak Temürboğa, Hoşkadem'in memlûklerini ve onların lideri Hayır Bey'i memnun edemediği için Hayır Beg, iki ay sonra onu azletmiştir (31 Ocak 1468). Hayır Bey'in sultanı azleden kişi olarak kendisinin hükümdar olduğunu kolayca tahmin edebiliriz. ez-Zâhir unvanıyla geceleyin Hayır Bey tahta oturmuş, ancak Atabekü'l-Asker/Asâkir Kayıtbay süratle Kale'ye çıkarak duruma hakim olmuş ve Hayır Bey'i azlederek sultan olmuştur. Sultanlığı sadece bir gece süren Hayır Bey'e de bundan sonra "bir gecelik sultan" denilmiştir.

el-Melik el-Eşref Seyfeddîn Kayıtbay (1468-1496)

Kayıtbay, Çerkez Memlûklerinin en bariz sultanıdır. Onun saltanatı, yirmi dokuz yıl kadar devam etmiş olup Memlûk sultanlarından en-Nâsır Muhammed b. Kalavun'dan başka hiç kimse bu kadar uzun müddet tahtta kalmamıştır. Bu müddet zarfında Kayıtbay, harp meydanında Çerkez sultanlarının en mahiri, dünya işlerinde en tecrübelisi; bilgi, cesaret ve kudret bakımından da en güçlüsü olduğunu ispat etmiştir. Kayıtbay da kendisinden önceki sultanlar gibi vergiler ve diğer vasıtalarla devlet hazinesine çok para toplamışsa da bu parayı, ya yaptırdığı büyük eserlere veya büyük seferlere sarf etmiştir. Onun Kâhire'de yaptırmış olduğu cami, bu dönemin en güzel yapısı vasfını taşır.

Fakat Kayıtbay'ın karşısında bu imar faaliyetlerinden çok daha mühim bir iş vardı. O da bütün Memlûk sultanlarına devamlı zorluk çıkaran kuzey hududundaki daimi istikrarsızlıktı. Ancak XV. yüzyılın ikinci yarısında Memlûk Devleti'ni uğraştıran zorluklar, sadece Suriye'nin kuzeyindeki Türkmenlerin çıkardığı isyanlar değildi.

Bu bölgede meydana gelen karışıklıklara yeni bir unsur daha katılmıştı. Bu ise 1453 yılında İstanbul'u fethettikten sonra gittikçe genişleyen, büyüyen ve nüfuzu artan Osmanlılar idi. Kayıtbay bu dış tehlikeyi karşılayabilmek için kaçınılmaz olan harplerde sarf edilmek üzere halka ağır vergiler yükledi. Buna ilâveten ülkede veba da yaygınlaşmıştı. 1492 yılında ortaya çıkan veba esnasında nakledildiğine göre sadece Kâhire'de günde on binden fazla insan ölmüştü. Bu salgın sırasında memlûklerin üçte biri ölmüştü, bizzat sultanın hanımı ve kızı da bundan yakasını kurtaramamıştı. Vebanın akabinde büyük bir kıtlık baş göstermiş, sürüler halinde hayvan ölümleri olmuş, yiyecek bulunamamış ve fiyatlar fevkalâde yükselmişti. Bu belâ yetmezmiş gibi memlûkler, ülkenin ve insanların karşı karşıya kaldıkları mihneti görmemezlikten gelerek, kendi aralarındaki anlaşmazlık ve çatışmaları da devam ettirmişlerdi.

Sonunda seksen yaşını geçen Kayıtbay'ın sıhhati bozulmuş ve oğlu için tahttan feragat ettikten bir gün sonra vefat etmiştir (6 Ağustos 1496).

el-Eşref Kayıtbay'ın vefatından bir gün önce sultan ilân edilen oğlu el-Melik en-Nâsır Nâsıreddîn Muhammed'in saltanatı esnasında (6 Ağustos 1496-31 Ekim 1498) Kansûh Hamsemi'e, isyan etmişse de Kale'yi ve sultanı ele geçirememiş, fakat bu sırada bir hafta boyunca Kâhire'de büyük karışıklık hüküm sürmüştür. en-Nâsır Muhammed'i Kansûh el-Eşrefi (1498-1500) takip etmiştir. Kansûh'tan sonra Canbolat (1500-1501) ve Canbolat'ı da I. Tumanbay (1501) takip etmiştir. Bütün bu sultanların kısa müddetle tahtta kalmaları, Memlûk Devleti'nin sonuna doğru ülkede hüküm süren karışıklık ve istikrarsızlığı gösterir. Bu devrede taht etrafındaki karışıklığı en iyi gösteren delillerden birisi de sultanların hemen hepsinin öldürülmeleridir. Bu yüzden büyük emîrler, artık sultan olmak istememeye başladılar. Nitekim Melik el-Âdil I. Tumanbay'ın katlinden sonra, ümerânın en kuvvetlisi olmasına rağmen, Kansûh el-Gûrî sultan olmak istememiş ve denildiğine göre Kansûh el-Gûrî âdeta zorla götürülerek tahta oturtulmasından sonra ağlayarak sultanlığı kabul etmişti.